

بررسی نقش آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مقطع ابتدایی دوره دوم بر مولفه های جرأت ورزی در دانش آموزان

مریم قهرمانی

کارشناسی علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی

سودا مهری

کارشناسی علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی

مریم شاهعلیزاده

کارشناسی علوم تربیتی گرایش آموزش ابتدایی

چکیده

برقراری روابط مطلوب با دیگران یکی از مهم ترین عوامل سلامت اجتماعی هر جامعه است. روابط پرخاشگرانه یا منفعلانه در اکثر جوامع بشری نامطلوب تلقی می شود و پرخاشگری در واقع زیر پا گذاشتن حقوق دیگران و مخل روابط مطلوب و انسان دوستانه است و آسیب های اجتماعی و فردی آن حتی شاید بیشتر از روابطی است که انفعال و بیژگی بارز افراد آن است. جرأت ورزی مهارتی است که با هردوی پرخاشگری و انفعال متفاوت است. فردی که جرأت مند است می تواند ارتباط نزدیک با دیگران برقرار کند، خودش را از مورد سوءاستفاده واقع شدن از سوی دیگران دور نگه دارد و دامنه وسیعی از نیازها و افکار مثبت و منفی را ابراز نماید، بی آنکه احساس گناه و اضطراب کند و یا به حقوق دیگران لطمه بزند. روان شناسان معتقد هستند افراد کم جرأت نمی توانند به صورت مناسب با اطرافیان خود تعامل داشته باشند. این افراد احساس گناه، بی اعتمادی و سلطه پذیری در روابط اجتماعی را تجربه می کنند و ترس، اضطراب و افسردگی از خود نشان می دهند. همین طور میزان پذیرش خود و عزت نفس در این افراد پایین است. این افراد ممکن است به رفتارهای منفعلانه، یا به پرخاشگری و رفتارهای آزارگرانه اقدام کنند. در این بین رفتارهای جرأت ورزانه، رفتارهایی متعادل هستند و و فرد جرأت ورز ضمن پافشاری برخواسته های منطقی و انجام رفتار مخالفی در دفاع از خواسته ها، حقوق و سلیقه های دیگران را مورد توجه قرار می دهد و از اجحاف حقوق دیگران و تضییع آنها خودداری می کند. تونند (۱۹۹۱)، معتقد است فرد جرأت ورز دارای اعتماد به نفس است، احساس، افکار و نگرش مثبت نسبت به خود و دیگران دارد و رفتارش با دیگران صریح و صادقانه است. بنابراین با توجه به اهمیت این مسئله این پژوهش با هدف بررسی نقش آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مقطع ابتدایی دوره دوم بر جرأت ورزی دانش آموزان انجام یافته است.

واژه های کلیدی: برنامه درسی علوم اجتماعی، جرأت ورزی، ابتدایی دوره دوم.

مقدمه

در دهه‌های اخیر جرأت‌ورزی توجه بسیاری از روان‌شناسان و پژوهشگران بالینی را به خود جلب کرده است. اهمیت جرأت‌ورزی در ارتباط‌های میان فردی، نقش مؤثر آن در فعالیّت‌های اجتماعی و فراوانی رفتارهای غیر جرأت‌ورزانه در جمعیت‌های بالینی سبب شده است که در این زمینه پژوهش‌های زیادی صورت گیرد و برنامه‌هایی تحت عنوان آموزش جرأت‌ورزی، طرح‌ریزی شود (بارتل، تیلکو فرانکس، ۱۹۷۴). آنچه می‌توان گفت این است که جرأت‌ورزی در دانش‌آموزان جزو مهم‌ترین مؤلفه‌های مهارت‌های ارتباطی است. مهارت‌های ارتباطی، علاوه بر این که می‌تواند به روابط مطلوب بین فردی و اجتماعی منجر شود، می‌تواند متضمن سلامت روان و بالندگی دانش‌آموزان باشد (کلینکه، به نقل از محمدخانی، ۱۳۸۳). پرخاشگری و انفعال دانش‌آموزان جلوه‌ای از روابط نامطلوب هستند که به عنوان سبک پاسخ ناکارآمد در موقعیت‌های بین فردی و اجتماعی تلقی می‌شوند پرخاشگری و انفعال معمولاً روابط بین فردی را مختل کرده و دانش‌آموزان را از رسیدن به اهدافشان باز می‌دارد. به هر حال، روابط نامطلوب در محیط مدرسه مقبول نیست و رفتار پرخاشگرانه یا منفعلانه به عنوان یک رفتار غیرمنطقی و غیرمنصفانه محسوب می‌شود. در حالی که افراد با استفاده از مهارت جرأت‌ورزی می‌توانند با فرد مقابل طوری گفتگو کنند که جلوی تنش و تحریک را بگیرند و به روابط بین فردی متقابلاً رضایت‌بخش دست یابند (کلینکه، به نقل از محمدخانی، ۱۳۸۳). جرأت‌ورزی، که به عنوان یک مهارت اجتماعی مؤثر در تعاملات بین فردی شناخته شده است، یکی از سبک‌های پاسخ مناسب و کارآمد در بسیاری از موقعیت‌های بین فردی و اجتماعی است که به نظر می‌رسد در کاهش پاسخ‌های پرخاشگرانه مؤثر باشد. مهارت جرأت‌ورزی اساس روابط بین فردی را بر گفتگو و مذاکره بنا نهاده و از خشم و پرخاشگری بیهوده جلوگیری می‌کند (بازرمن، ۱۹۸۶). به عبارتی دیگر برقراری روابط مطلوب با دیگران یکی از مهم‌ترین عوامل سلامت اجتماعی هر جامعه است. روابط پرخاشگرانه یا منفعلانه در اکثر جوامع بشری نامطلوب تلقی می‌شود و پرخاشگری در واقع زیر پا گذاشتن حقوق دیگران و مخل روابط مطلوب و انسان دوستانه است و آسیب‌های اجتماعی و فردی آن حتی شاید بیشتر از روابطی است که انفعال ویژگی بارز افراد آن است. جرأت‌ورزی مهارتی است که با هردوی پرخاشگری و انفعال متفاوت است. فردی که جرأت‌مند است می‌تواند ارتباط نزدیک با دیگران برقرار کند، خودش را از مورد سوءاستفاده واقع شدن از سوی دیگران دور نگه دارد و دامنه وسیعی از نیازها و افکار مثبت و منفی را ابراز نماید، بی آنکه احساس گناه و اضطراب کند و یا به حقوق دیگران لطمه بزند. روان‌شناسان معتقد هستند افراد کم‌جرأت نمی‌توانند به صورت مناسب با اطرافیان خود تعامل داشته باشند. این افراد احساس گناه، بی‌اعتمادی و سلطه‌پذیری در روابط اجتماعی را تجربه می‌کنند و ترس، اضطراب و افسردگی از خود نشان می‌دهند (پاچمن و فوی، ۱۹۷۸؛ لفور و وست، ۱۹۸۱؛ پالرمو و نیکی، ۱۹۹۰؛ وان گاندی، ۲۰۰۲) همین طور میزان پذیرش خود و عزت نفس در این افراد پایین است (پرسل، برویک و بیگل، ۱۹۷۴؛ لور و مور، ۱۹۸۰؛ دلوتی، ۱۹۸۱؛ لفور و وست، ۱۹۸۱). این افراد ممکن است به رفتارهای منفعلانه، یا به پرخاشگری و رفتارهای آزارگرانه اقدام کنند (اسوارت، چانگ و فارور، ۲۰۰۱). در این بین رفتارهای جرأت‌ورزانه، رفتارهایی متعادل هستند و و فرد جرأت‌ورز ضمن پافشاری برخواسته‌های منطقی و انجام رفتار مخالفتی در دفاع از خواسته‌ها، حقوق و سلیقه‌های دیگران را مورد توجه قرار می‌دهد و از اجحاف حقوق دیگران و تضییع آنها خودداری می‌کند. تونند (۱۹۹۱)، معتقد است فرد جرأت‌ورز دارای اعتماد به نفس است، احساس، افکار و نگرش مثبت نسبت به خود و دیگران دارد و رفتارش با دیگران صریح و صادقانه است. برخی از پژوهشگران گزارش کرده‌اند که این افراد حتی در پیدا کردن شغل مناسب و انجام مطلوب آن موفق‌ترند (بروکس، ناکرد و ریسلر، ۲۰۰۱؛ لانس بری و همکاران، ۲۰۰۳). انجام پژوهش‌های عملی و بالینی در مورد مفهوم جرأت‌ورزی و ویژگی‌های آن و همین‌طور برنامه‌های آموزشی و درمان رفتارهای غیر جرأت‌ورزانه، بیشتر به آموزش رفتارها و پاسخ‌های جرأت‌مندانه به جای رفتارها و پاسخ‌های منفعلانه یا پرخاشگرانه مربوط می‌شود. پژوهش‌های متعددی به بررسی رابطه‌ی جرأت‌ورزی با برخی متغیرهای دیگر نظیر عزت نفس و پیشرفت تحصیلی پرداخته و وجود رابطه‌ی مثبت بین جرأت‌ورزی و این متغیرها را نشان داده‌اند، برای مثال لی‌کور بین و دنیکو

(۱۹۹۸)، چن، وانگ و چن (۲۰۰۱)، و ساک وای ونگ و واتکینس (۲۰۰۱). با این حال به نظر می‌رسد در پژوهش‌های انجام شده توجه اندک به تأثیر آموزش برنامه‌درسی علوم اجتماعی بر افزایش مهارت جرأت‌ورزی، به ویژه در دانش‌آموزان دختر پایه ه ششم ابتدایی دوره دوم شده است. لذا محقق در این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال کلی است که آیا آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر افزایش مهارت جرأت‌ورزی دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم مؤثر است؟

مبانی نظری

در این پژوهش در نظر است به این سؤال پاسخ داده شود: آیا آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی ابتدایی دوره دوم بر افزایش جرأت‌ورزی دانش‌آموزان تأثیر دارد؟ این طرح یک طرح شبه‌آزمایشی است. در این طرح پژوهشی، از طرح پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل استفاده شده است. این طرح را به صورت زیر می‌توان نمایش داد:

GE) گروه آزمایشی	O ₁	×	O ₂
GC) گروه گواه	O ₃	-	O ₄

فرآیند تحقیق

با توجه به شبه آزمایشی بودن تحقیق، دو گروه آزمایشی و گواه از دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم انتخاب شدند (با توجه به این که برنامه درسی علوم اجتماعی به عنوان یک ماده درسی به کلیه دانش‌آموزان چهارم انسانی آموزش داده می‌شود، بنابراین گروه آزمایشی و گروه گواه از بین دانش‌آموزان چهارم انسانی انتخاب شدند). سپس به گروه آزمایشی طی ۱۶ جلسه‌ی ۴۵ دقیقه‌ای (هفته‌ای یک جلسه) برنامه درسی علوم اجتماعی آموزش داده شد و در نهایت جرأت‌ورزی دو گروه آزمایشی و گواه مورد مقایسه قرار گرفت. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل کلیه‌ی دانش‌آموزان دختر پایه‌ی چهارم ابتدایی دوم می‌شود که در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ در مدارس آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل مشغول به تحصیل بودند و طبق گزارش کارشناسی مقطع ابتدایی آموزش و پرورش ناحیه یک اردبیل تعداد آنان ۲۱۶ نفر بود. گروه نمونه انتخاب شده از این جامعه، ۵۰ دانش‌آموز پایه چهارم ابتدایی دوره دوم (۲۵ نفر برای گروه آزمایش و ۲۵ نفر برای گروه گواه) بود. انتخاب افراد گروه نمونه از جامعه، خوشه‌ای بود و دو کلاس پایه چهارم ابتدایی دوره دوم به صورت تصادفی خوشه‌ای به عنوان گروه آزمایش (۱ کلاس) و گروه کنترل (۱ کلاس) انتخاب شدند. گروه‌ها قبل از آموزش از نظر متغیرهای سن و معدل و دامنه‌ی نمره‌های پایه سوم ابتدایی دوره دوم همسان شدند.

ابزار گردآوری داده‌ها (اطلاعات):

در این پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه جرأت‌ورزی گمبریل و ریچی (۱۹۷۵) به شرح زیر استفاده شد.

جدول سنجش پرخاشگری بر حسب مؤلفه و سؤال

متغیر	تعداد سوال ها	سوال های مرتبط با مولفه ها
رد کردن تقاضا	۶	۱- ۴- ۵- ۸- ۹- ۱۸
رد کردن تقاضا	۶	۲- ۷- ۱۰- ۱۵- ۲۰- ۱۷

۲۱-۱۹-۱۴-۱۳	۴	کنار آمدن و قبول انتقاد
۲۰-۱۶-۱۲-۱۱-۶-۳	۶	ابراز وجود موقعیت‌هایی که باید کمک کرد

نمره گذاری

نمره‌گذاری آزمون به مقیاس لیکرتی می‌باشد و به گزینه اصلا ناراحت نمی‌شوم نمره ۵، کمی ناراحت می‌شوم نمره ۴، به طور متوسط ناراحت می‌شوم نمره ۳، زیاد ناراحت می‌شوم نمره ۲ و بسیار زیاد ناراحت می‌شوم نمره ۱ تعلق می‌گیرد روایی و پایایی این پرسشنامه دارای اعتبار و روایی قابل قبولی است. ضریب پایایی به دست آمده بر روی ۴۰ دانش آموز دختر دوره راهنمایی با فاصله زمانی ۲۶ روز در مورد نرخ بروز رفتارها $r = 0.81$ و در مورد درجه ناراحتی احساس شده $r = 0.82$ می‌باشد (آمالی خامنه، ۱۳۹۵).

روش گردآوری داده‌ها (اطلاعات)

جهت جمع‌آوری داده‌ها از دو روش کتابخانه‌ای و شبه‌آزمایشی استفاده شده است طوری، که جهت دستیابی به پیشینه‌ی پژوهش و مبانی نظری آن با مراجعه به کتابخانه‌ها و سایت‌های مختلف و مطالعه‌ی کتب و پایان‌نامه‌ها و مقالات مرتبط اطلاعاتی گردآوری شد و در بخش‌های مختلف پژوهش با توجه به تناسب موضوع از آن‌ها استفاده شد. در مرحله‌ی شبه‌آزمایشی پس از انتخاب نمونه و تقسیم آن‌ها به دو گروه آزمایشی و گواه، پیش‌آزمون بر روی هردو گروه اجرا شد و سپس به گروه آزمایشی طی ۱۶ جلسه‌ی ۴۵ دقیقه‌ای (هفته‌ایک جلسه) برنامه درسی علوم اجتماعی آموزش داده شد. درنهایت بر روی هردو گروه آزمایش و گواه پس‌آزمون اجرا شد و نمرات پیش‌آزمون و پس‌آزمون آنان با استفاده از روش کوواریانس با یکدیگر قیاس شدند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها (اطلاعات)

به منظور بررسی میزان تأثیر برنامه‌ی آموزشی و تحلیل آماری داده‌های پژوهش از آمار توصیفی (میانگین، انحراف معیار، نمودار توصیفی، جدول فراوانی) استفاده شد. همچنین داده‌های به دست آمده وارد نرم‌افزار آماری SPSS شده و با استفاده از روش تحلیل کوواریانس مورد بررسی قرار گرفت. تحلیل کوواریانس در واقع نوعی تحلیل رگرسیون سلسله‌مراتبی است که هدف آن حذف برخی از متغیرها از متغیر وابسته و سپس تحلیل واریانس نمرات باقی مانده است. در پژوهش حاضر با کنترل آماری پیش - آزمون (نمرات دانش‌آموزان در پرسشنامه) به عنوان متغیر کمکی، میانگین نمره‌های پس‌آزمون دو گروه تعدیل شده‌اند پس از آن به مقایسه دو گروه آزمایش و گواه پرداخته شده است.

تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها

جدول توصیف نمونه آماری بر اساس گروه.

جنسیت	گروه	فراوانی	درصد
دختر	آزمایش	۲۵	۵۰
دختر دختر	گواه	۲۵	۵۰
تعداد کل	۲	۵۰	۱۰۰

چنانچه جدول فوق نشان میدهد تعداد کل آزمودنیها شامل ۵۰ نفر میباشد که ۵۰٪ آنان گروه آزمایش و ۵۰ دیگر گروه گواه را تشکیل می دهند.

جدول جدول شاخصهای توصیفی آزمودنی ها در متغیر مورد مطالعه (جرات ورزی)

گروه	تعداد	میانگین نمرات پیش آزمون	انحراف معیار	میانگین نمرات پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۲۵	۱۶/۵۲	۲/۶۰۳۰	۱۸/۱۱	۳/۱۴۳۹
کنترل	۲۵	۱۶/۴۲	۲/۷۹۸۴	۱۶/۶۷	۲/۵۰۹۲
کل	۵۰	۱۶/۴۷	۵/۴۰۱۴	۱۷/۳۷	۵/۶۵۳۱

همان طور که جدول فوق نشان میدهد در مقایسه ی جرات ورزی دو گروه آزمایش و کنترل در پیش آزمون تفاوت چندانی بین میانگین نمرات دو گروه آزمایش و کنترل مشاهده نمیشود ولی در پس آزمون میانگین گروه آزمایش ۱۸/۱۱ و میانگین گروه کنترل ۱۶/۶۷ به دست آمد که میانگین گروه آزمایش بیشتر از میانگین گروه کنترل میباشد و انحراف معیار گروه آزمایش از انحراف معیار گروه کنترل بیشتر است.

جدول شاخصهای توصیفی آزمودنی ها در متغیر مورد مطالعه جرات ورزی در بعد رد کردن تقاضا

گروه	تعداد	میانگین نمرات پیش آزمون	انحراف معیار	میانگین نمرات پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۲۵	۱۶/۴۶	۲/۴۹۲۰	۱۷/۹۸	۲/۵۲۲۴
کنترل	۲۵	۱۶/۳۶	۲/۱۲۸۵	۱۶/۹۲	۲۳/۱۳۹
کل	۵۰	۱۶/۴۱	۴/۶۲۰۵	۱۷/۴۵	۴/۸۳۶۲

همان طور که جدول فوق نشان میدهد در مقایسه ی جرات ورزی در بعد رد کردن تقاضا در دو گروه آزمایش و کنترل در پیش آزمون تفاوت چندانی بین میانگین نمرات دو گروه آزمایش و کنترل مشاهده نمی شود ولی در پس آزمون میانگین گروه آزمایش ۱۷/۹۸ و میانگین گروه کنترل ۱۶/۹۲ به دست آمد که میانگین گروه آزمایش بیشتر از میانگین گروه کنترل میباشد و انحراف معیار گروه آزمایش از انحراف معیار گروه کنترل بیشتر است.

جدول شاخصهای توصیفی آزمودنیها در متغیر مورد مطالعه جرات ورزی در بعد بیان احساسات مثبت

گروه	تعداد	میانگین نمرات پیش آزمون	انحراف معیار	میانگین نمرات پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۲۵	۱۶/۲۴	۳/۵۸۳۴	۱۸/۰۸	۳/۳۹۵۴

۳/۰۴۰۵	۱۶/۸۰	۳/۱۵۲۳	۱۶/۴۸	۲۵	کنترل
۶/۴۳۵۹	۱۷/۴۴	۶/۷۳۵۷	۱۶/۳۶	۵۰	کل

همان طور که جدول فوق نشان میدهد در مقایسه ی جرأت ورزی در بعد بیان احساسات مثبت در دو گروه آزمایش و کنترل در پیش آزمون تفاوت چندانی بین میانگین نمرات دو گروه آزمایش و کنترل مشاهده نمیشود ولی در پس آزمون میانگین گروه آزمایش ۱۸/۰۸ و میانگین گروه کنترل ۱۶/۸۰ به دست آمد که میانگین گروه آزمایش بیشتر از میانگین گروه کنترل میباشد و انحراف معیار گروه آزمایش از انحراف معیار گروه کنترل بیشتر است.

جدول شاخص های توصیفی آزمودنی ها در متغیر مورد مطالعه جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد

گروه	تعداد	میانگین نمرات پیش آزمون	انحراف معیار	میانگین نمرات پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۲۵	۱۷/۳۸	۳/۲۳۴۱	۱۸/۲۱	۳/۰۴۱۳
گواه	۲۵	۱۷/۲۲	۳/۳۵۸۴	۱۶/۷۷	۳/۳۷۹۴
کل	۵۰	۱۷/۳۰	۶/۵۹۲۵	۱۷/۴۹	۶/۴۲۰۵

همان طور که جدول فوق نشان میدهد در مقایسه ی جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دو گروه آزمایش و گواه در پیش آزمون تفاوت چندانی بین میانگین نمرات دو گروه آزمایش و گواه مشاهده نمی شود ولی در پس آزمون میانگین گروه آزمایش ۱۸/۲۱ و میانگین گروه گواه ۱۶/۷۷ به دست آمد که میانگین گروه آزمایش بیشتر از میانگین گروه گواه میباشد و انحراف معیار گروه آزمایش از انحراف معیار گروه گواه بیشتر است.

جدول شاخصهای توصیفی آزمودنی ها در متغیر مورد مطالعه جرأت ورزی در بعد ابراز وجود در موقعیت هایی که باید کمک کرد

گروه	تعداد	میانگین نمرات پیش آزمون	انحراف معیار	میانگین نمرات پس آزمون	انحراف معیار
آزمایش	۲۵	۱۷/۷۵	۳/۲۴۳۲	۱۷/۹۲	۳/۰۳۴۲
گواه	۲۵	۱۷/۶۹	۳/۲۸۴۵	۱۶/۴۴	۳/۲۹۷۵
کل	۵۰	۱۷/۷۲	۶۵۲۷۷	۱۷/۴۹	۶/۳۳۱۷

همان طور که جدول فوق نشان میدهد در مقایسه ی جرأت ورزی در بعد ابراز وجود در موقعیت هایی که باید کمک کرد در دو گروه آزمایش و گواه در پیش آزمون تفاوت چندانی بین میانگین نمرات دو گروه آزمایش و گواه مشاهده نمیشود ولی در پس آزمون میانگین گروه آزمایش ۱۷/۹۲ و میانگین گروه گواه ۱۶/۴۴ به دست آمد که میانگین گروه آزمایش fdajy از میانگین گروه گواه میباشد و انحراف معیار گروه آزمایش از انحراف معیار گروه گواه بیشتر است.

تجزیه و تحلیل استنباطی داده ها

تحلیل کوواریانس

فرضیه ۱

آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزی دانش آموزان مؤثر است.

جدول آزمون لوین برای نشان دادن واریانس جرأت ورزی دانش آموزان در دو گروه آزمایش و گواه

آماره آزمون	p
0/486	0/489

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود مقدار (آزمون لوین (۰/۴۸۹) بیشتر از ۰/۰۵ است. پس واریانس جرأت ورزی دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم در دو گروه آزمایش و گواه در سطح معنی داری ۰/۰۵ تفاوت معنی داری ندارند یعنی داده ها از مفروضه تساوی خطای واریانس ها حمایت می کنند.

جدول نتایج آزمون تحلیل کوواریانس جرات ورزی دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوم.

منبع پراکندگی	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون F	مقدار p	ضریب انا
پیش آزمون	۴/۹۵	۱	۴/۹۵	۱/۹۷۲	۰/۰۳	۰/۰۴۰
گروه	۴۳/۴۵	۱	۴۳/۴۵	۸/۵۴۲	۰/۰۰۵	۰/۱۵
خطا	۲۳۹/۰۸	۴۷	۵/۰۹			
کل	۲۸۷/۹۰	۴۹				

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود چون ضریب انا برابر با ۰/۱۵ میباشد این بدان معنی است. که حدود ۱۵ درصد از تفاوت های مشاهده شده در جرأت ورزی دانش آموزان دختر پایه چهارم دوره ابتدایی دوره دوم به آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مربوط بوده است. از طرفی چون مقدار p آزمون (۰/۰۰۵) کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرضیه ی اول پژوهش در سطح ۰/۰۱ تأیید می شود و آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزی دانش آموزان دختر پایه چهارم دوره ابتدایی دوره دوم تأثیر معنی دار دارد.

فرضیه ۲

آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزی در بعد رد کردن تقاضا در دانش آموزان مؤثر است.

جدول آزمون لوین برای نشان دادن واریانس جرأت ورزی در بعد رد کردن تقاضا در دانش آموزان در دو گروه آزمایش و گواه

آماره آزمون	p
0/293	0/590

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود مقدار آزمون لوین (۰/۵۹۰) بیشتر از ۰/۰۵ است. پس واریانس جرأت ورزشی در بعد رد کردن تقاضا در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم در دو گروه آزمایش و گواه در سطح معنی داری ۰/۰۵ تفاوت معنی داری ندارند. یعنی داده ها از مفروضه تساوی خطای واریانس ها حمایت می کنند.

جدول آزمون لوین برای نشان دادن واریانس جرأت ورزشی در بعد بیان احساسات مثبت در دانش آموزان در دو گروه

آماره آزمون	p
0/087	0/769

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود مقدار (آزمون لوین ۰/۷۶۹) بیشتر از ۰/۰۵ است. پس واریانس جرأت ورزشی در بعد بیان احساسات مثبت در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم در دو گروه آزمایش و گواه در سطح معنی داری ۰/۰۵ تفاوت معنی داری ندارند. یعنی داده ها از مفروضه تساوی خطای واریانس ها حمایت می کنند.

فرضیه ۳

جدول نتایج آزمون تحلیل کوواریانس جرأت ورزشی در بعد بیان احساسات مثبت در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم

منبع پراکندگی	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون F	مقدار p	ضریب اتا
پیش آزمون	۲۳/۴۹	۱	۲۳/۴۹	۲/۹۴	۰/۰۴	۰/۰*
گروه	۳۵/۵۳	۱	۳۵/۵۳	۴/۴۴۴	۰/۰۴	۰/۱۰
خطا	۳۷۵/۷۶	۴۷	۷/۹۹			
کل	۴۳۵/۶۱	۴۹				

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود چون ضریب اتا برابر با ۰/۱۰ میباشد این بدان معنی است. که حدود ۱۰ درصد از تفاوت های مشاهده شده در جرأت ورزشی در بعد بیان احساسات مثبت در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم به آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مربوط بوده است. از طرفی چون مقدار (آزمون ۰/۰۲) کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرضیه ی فرعی دوم پژوهش در سطح ۰/۰۵ تأیید میشود و آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزشی در بعد بیان احساسات مثبت در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم تأثیر معنی دار دارد.

فرضیه ۴

آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزشی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان مؤثر است.

جدول آزمون لوین برای نشان دادن واریانس جرأت ورزشی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان در دو گروه آزمایش

p	آماره آزمون
0/757	0/086

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود مقدار p آزمون لوین (۰/۷۵۷) بیشتر از ۰/۰۵ است. پس واریانس جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم در دو گروه آزمایش و گواه در سطح معنی داری ۰/۰۵ تفاوت معنی داری ندارند. یعنی داده ها از مفروضه تساوی خطای واریانس ها حمایت می کنند.

جدول نتایج آزمون تحلیل کوواریانس جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوم

منبع پراکندگی	مجموع	درجه	میانگین	آماره آزمون	مقدار p	ضریب
	مربعات	آزادی	مربعات	F		اتا
پیش آزمون	۲۲/۳۹	۱	۲۲/۳۹	۲۸۲	۱۰/۰۳	۰/۰۵
گروه	۳۴/۵۵	۱	۳۴/۵۵	۴/۴۲۱	۰/۰۴	۰/۱۱
خطا	۳۶۶/۶۵	۴۷	۷/۸۸			
کل	۴۲۳/۵۹	۴۹				

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود چون ضریب اتا برابر با ۰/۱۱ میباشد این بدان معنی است که حدود ۱۱ درصد از تفاوت های مشاهده شده در جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم به آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مربوط بوده است. از طرفی چون مقدار p آزمون (۰/۰۴) کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرضیه ی فرعی سوم پژوهش در سطح ۰/۰۵ تأیید میشود و آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزی در بعد کنار آمدن و قبول انتقاد در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم تأثیر معنی دار دارد.

فرضیه ۵

آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت ورزی در بعد ابراز وجود موقعیت هایی که باید کمک کرد در دانش آموزان مؤثر است. جدول نتایج آزمون تحلیل کوواریانس جرأت ورزی در بعد ابراز وجود موقعیت هایی که باید کمک کرد در دانش آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوم.

منبع پراکندگی	منبع	درجه	میانگین	آماره آزمون	مقدار p	ضریب اتا
مجموع	پراکندگی	آزادی	مربعات	F		
	مجموع					
	مربعات					
پیش آزمون	۲۷/۵۷	۱	۲۷/۵۷	۳۸۶	۰/۰۲	۰/۰۷
گروه	۳۸/۴۶	۱	۳۸/۴۶	۵/۴۹	۰/۰۳	۰/۱۲

			۸/۰۵	۴۷	۳۸۵/۳۲	خطا
				۴۹	۴۵۱/۳۵	کل

همان طور که در جدول فوق نشان داده میشود چون ضریب اتا برابر با ۰/۱۲ میباشد این بدان معنی است که حدود ۱۲ درصد از تفاوت‌های مشاهده شده در جرأت ورزی در بعد ابراز وجود موقعیت هایی که باید کمک کرد در دانش آموزان به آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی مربوط بوده است. از طرفی چون مقدار آزمون (۰/۰۳) کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرضیه ی فرعی چهارم تایید می شود.

نتیجه گیری

فرضیه ی ۱: آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل مؤثر است.

آموزش مهارت‌های اجتماعی بر افزایش جرأت‌ورزی و ابراز وجود و همچنین افزایش سلامت روانی و مقابله با فشارهای محیطی، مثل اضطراب، ارتباط بین فردی و مصرف مواد مخدر تأثیر دارد. در این زمینه انصاری و دیگران (۱۳۸۹) معتقدند هدف اصلی درسهای علوم اجتماعی جامعه‌پذیر کردن افراد جامعه است. فرد جامعه‌پذیر کسی است که بتواند با ایفای نقش‌های اجتماعی، روابط اجتماعی سالمی را با دیگران برقرار کند. فردی که دارای مهارت‌های اجتماعی مناسب است در مواجهه با مسائل و مشکلات بین فردی و اجتماعی عملکرد بهتر و جرأت‌مندانه‌ای از خود نشان می‌دهد. این افراد می‌توانند روابط نزدیکی با اطرافیان برقرار کنند و خود را از سوءاستفاده‌ی دیگران دور نگه دارند. از طرف دیگر، افراد غیر جرأت‌ورز در بیان عقاید، ابراز احساسات و مطرح نمودن نگرش‌های خود مشکل دارند. از آنجایی که آن‌ها توان کافی برای برقراری روابط مناسب و صحیح با اطرافیان را ندارند، لذا از اجتماع دور شده و گوشه‌گیر می‌شوند. لذا توجه به آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی و مسئله‌ی جرأت‌ورزی از ضروریات زندگی امروزه محسوب می‌شود. در تبیین و تفسیر نتایج فرضیه‌ی اول پژوهش پیرامون اثربخشی آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان می‌توان اذعان نمود که عوامل متعدد بسیاری وجود دارند که می‌توانند بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان تأثیر بگذارند. از بین این عوامل تأثیرگذار می‌توان به برنامه درسی علوم اجتماعی اشاره کرد. جرأت‌ورزی به معنای دفاع از حقوق خود و بیان افکار و احساسات خویش که به شیوه مستقیم، صادقانه و مناسب انجام شود. افراد جرأت‌ورز برای خود و دیگران احترام‌قائل هستند. آنان منفعل نیستند و ضمن این‌که به خواسته‌ها و نیازهای دیگران احترام می‌گذارند، اجازه نمی‌دهند دیگران از آن‌ها سوءاستفاده کنند و به شیوه‌ی ماهرانه با آنان ارتباط برقرار می‌کنند (باستانی، ۱۳۹۵). لنگ و جاکوبسکی (۱۹۷۶) مهارت جرأت‌ورزی را شامل گرفتن حق خود و ابراز افکار، احساسات و اعتقادات خویش، به نحوی مناسب مستقیم و صادقانه می‌دانند، به‌نحویکه حقوق دیگران را پایمال نکنیم (هرمزی نژاد، ۱۳۸۹). به بیان دیگر، جرأت‌ورزی رفتاری است که شخص را قادر می‌سازد به نفع خود عمل کند بدون هرگونه اضطرابی روی پای خود بایستد احساسات واقعی خود را صادقانه ابراز کند و با توجه نمودن به حقوق دیگران حق خود را بگیرد (باوریان و سهرابی، ۱۳۸۹). در مجموع جرأت‌ورزی، یکی از مؤلفه‌های مهارت در روابط بین فردی بوده و در ارتقای وضعیت سلامت روان نقش مهمی دارد به‌طوریکه باعث افزایش اعتماد به نفس در روابط بین فردی و عملکرد فردی و همچنین بهبود کیفیت روابط انسانی می‌شود (سید فاطمی و همکاران، ۱۳۹۲). از طرفی موضوع ارتباط سالم و جرأت‌مندانه در بین دانش‌آموزان، از نظر صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و متولیان آموزش و پرورش دارای اهمیت قابل توجهی است. بنابراین، با توجه به این‌که آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی به دانش‌آموزان تأثیرات مثبت و ارزنده‌ای جرأت‌ورزی آنان دارد، لذا یادگیری و استفاده از روش‌های تدریس مطلوب برنامه درسی علوم اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و از جمله فاکتورهای اساسی جرأت‌ورزی در نزد دانش‌آموزان است.

فرضیه ۲: آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی در ب عد رد کردن تقاضا در دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل تأثیر دارد.

آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر رد تقاضا و همچنین بهبود مهارت‌های اجتماعی، ابراز وجود و کاهش اضطراب تأثیر دارد. در این زمینه ال کلینکه (۱۹۹۵) معتقد است جرأت‌ورزی چندین مزیت دارد. جرأت‌ورزی به انسان احساس خود کارآمدی و کنترل درونی می‌بخشد و این احساسات نیز در روابط متقابل با دیگران، اعتماد به نفس و عزت نفس ما را تقویت می‌کند (محمدخانی، ۱۳۹۸). یکی از مشکلات عمده که تأثیر بازدارنده بر کارآمدی و پویایی نوجوانان دارد مشکل برقراری ارتباط اجتماعی و نداشتن مهارت‌های لازم اجتماعی است. یکی از این مشکلات نداشتن جرأت در ابراز احساسات، افکار و نظرات شخصی است. افراد بی‌جرأت نمی‌توانند به خوبی از حقوق خود دفاع کنند و چون در رد تقاضای دیگران مشکل دارند غالباً مردم سلطه‌گر از آنها سوءاستفاده می‌کنند (احمدی، ۱۳۹۳). در موقع اظهار عقایدشان دچار اضطراب می‌شوند (شفیع‌آبادی، ۱۳۹۲)؛ و نمی‌توانند احساسات واقعی خود را بیان کنند و از عهده‌ی خواہش‌های نامعقول دیگران بر نمی‌آیند (سیف، ۱۳۹۲). در تبیین و تفسیر نتایج فرضیه ۱ تحقیق پیرامون اثربخشی آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی در ب عد رد کردن تقاضا در دانش‌آموزان می‌توان اذعان نمود که عوامل متعدد بسیاری نظیر عوامل خانوادگی، اقتصادی، روانشناختی، مسائل تربیتی، و از این قبیل وجود دارند که می‌توانند بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان تأثیر بگذارند. از بین این عوامل تأثیرگذار می‌توان به علوم و مهارت‌های اجتماعی اشاره کرد. لنگ و جاکوبسکی^۱ (۱۹۷۶) مهارت جرأت‌ورزی را شامل گرفتن حق خود و ابراز افکار، احساسات و اعتقادات خویش، به نحوی مناسب مستقیم و صادقانه می‌دانند، به نحوی که حقوق دیگران را پایمال نکنیم (هرمزی نژاد، ۱۳۹۹). رفتارها و حرکات معلمان در کسب مهارت جرأت‌ورزی دانش‌آموزان تأثیر دارد (محمدی، ۱۳۹۴). از طرفی موضوع ارتباط مؤثر و توانایی رد کردن تقاضای غیرمنطقی دیگران در بین دانش‌آموزان، از نظر صاحب‌نظران تعلیم و تربیت و متولیان آموزش و پرورش دارای اهمیت قابل توجهی است. بنابراین، با توجه به این که آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی تأثیرات مثبت و ارزنده‌ای بر افزایش جرأت‌ورزی در ب عد رد کردن تقاضا دارد، لذا شناخت روش‌های تریس کارآمد برنامه درسی علوم اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد و از جمله فاکتورهای اساسی افزایش توانایی رد کردن تقاضا در نزد دانش‌آموزان است.

فرضیه ۳: آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی در ب عد بیان احساسات مثبت در دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل تأثیر دارد.

آموزش علوم و مهارت‌های اجتماعی بر جرأت‌ورزی و همچنین افزایش سازگاری اجتماعی تأثیر دارد. در این زمینه حسینی نسب (۱۳۹۲) معتقد است که اجتماعی کردن صحیح کودکان و آموزش مهارت‌های لازم به آنان، همواره یکی از اهداف عالی نظام تعلیم و تربیت به شمار می‌آید، زیرا رشد و اعتلای اجتماعی در سایه اجتماعی شدن به دست می‌یابد و موجب سازگاری و ایجاد ارتباط سالم و صحیح کودکان و نوجوانان با اطرافیان می‌شود؛ و از این رهگذر آنان خواهند توانست توانایی‌های بالقوه خود را شکوفا کنند. همچنین ادیب (۱۳۹۶) معتقد است که آموزش و پرورش باید برای ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی برنامه داشته باشد که مدارس در قبال فرهنگ جامعه، نقشه‌هایی دارند که یکی از مهمترین آنها جامعه‌پذیر ساختن کودکان است. مدارس از طریق برنامه‌های درسی رسمی و غیررسمی یا پنهان، نقش خود را ایفا می‌کنند. در تبیین و تفسیر نتایج فرضیه‌ی فرعی دوم تحقیق پیرامون اثربخشی آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر جرأت‌ورزی در ب عد بیان احساسات دانش‌آموزان می‌توان اذعان نمود که عوامل متعدد بسیاری وجود دارند که می‌توانند بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان تأثیر بگذارند. از بین این عوامل تأثیرگذار می‌توان به برنامه درسی علوم اجتماعی اشاره کرد. اکتساب مهارت‌های اجتماعی، یکی از عوامل مؤثر در ایجاد سازگاری اجتماعی به شمار می‌آید (پارکر و اشرف، ۱۹۸۷). آموزش مهارت‌های اجتماعی از فنونی ترکیب شده است که افراد را برای کسب روابط میان فردی یاری می‌دهد (هارجی و همکاران، ۱۳۹۲). کلینکه (۱۹۸۶)؛ ترجمه شهرام محمدخانی، (۱۳۹۳)

معتقد است که افشاگری و بیان احساسات خود در روابط بین فردی باعث احساس صمیمیت و برقراری ارتباط صمیمانه می‌شود. بنابراین، انجام اقدامات آموزشی در جهت آموزش مهارت‌های اجتماعی در مدارس به لحاظ افزایش توانمندی‌های بین فردی و از جمله بیان احساسات از اهمیت بالایی برخوردار است.

فرضیه ۴: آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر کنار آمدن و قبول انتقاد دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل تأثیر دارد.

عوامل متعدد بسیاری نظیر ویژگی‌های شخصیتی، خانواده، جنسیت و نژاد و از این قبیل وجود دارند که می‌توانند بر کنار آمدن و انتقادپذیری دانش‌آموزان تأثیر بگذارند. از بین این عوامل تأثیرگذار می‌توان به علوم و مهارت‌های اجتماعی اشاره کرد. به دنبال آگاهی از نقش مهارت‌های اجتماعی، روان‌شناسان برنامه‌های آموزشی مختلفی طراحی کرده‌اند که در آن‌ها به افراد می‌آموزند تا مهارت‌های خود را در تعاملات تعاملات اجتماعی بهبود بخشند (کلینکه، ۱۹۹۵؛ ترجمه محمدخانی، ۱۳۸۳). از این رو، پژوهش حاضر ضرورت بسیار زیادی دارد. به نظر می‌رسد آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی به دانش‌آموزان به منظور افزایش توانایی کنار آمدن و انتقادپذیری و بهبود روابط بین فردی و اجتماعی آنان از اهمیت بالایی برخوردار است.

فرضیه ۵: آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر ابراز وجود موقعیت‌هایی که باید کمک کرد در دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی دوره دوم آموزش و پرورش ناحیه ۱ اردبیل تأثیر دارد.

آموزش علوم و مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در افزایش ابراز وجود مؤثر است، و کسانی که تحت آموزش مهارت‌های اجتماعی قرار می‌گیرند، ابراز وجود بهتری کسب می‌کنند. در تبیین و تفسیر نتایج فرضیه‌ی فرعی ششم تحقیق پیرامون اثربخشی آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی بر ابراز وجود دانش‌آموزان می‌توان اذعان نمود که عوامل متعدد بسیاری وجود دارند که می‌توانند بر ابراز وجود دانش‌آموزان تأثیر بگذارند. از بین این عوامل تأثیرگذار می‌توان به علوم و مهارت‌های اجتماعی اشاره کرد. لین و همکاران (۲۰۰۸) معتقدند که ابراز وجود یک مهارت آموخته شده است نه یک صفت که یک فرد یا دارای آن است، یا از آن بهره‌مند نیست. لذا یک برنامه صحیح آموزشی ابراز وجود قادر است دید افراد را نسبت به خودشان تغییر دهد؛ اعتماد به خود را در آن‌ها تقویت کند و روابط بین فردی را بهبود بخشد. از طرفی، برخی از محققان ضمن تأیید تأثیر مثبت علوم و مهارت‌های اجتماعی بر ابراز وجود افراد، بر نقش ابراز وجود در بهبود روابط اجتماعی تأکید می‌کنند (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۵). به نظر می‌رسد آموزش برنامه درسی علوم اجتماعی به دانش‌آموزان در افزایش توانایی ابراز وجود آنان از اهمیت بالایی برخوردار است.

منابع

- آقاجانی، مریم (۱۳۹۴). تأثیر آموزش‌های مهارت‌های زندگی بر سلامت روان و منبع کنترل نوجوانان، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان گلستان.
- اسدی، جوانشیر؛ رضایی، رقیه؛ و ترابی، سید اسماعیل (۱۳۹۷). بررسی و مقایسه جرات‌ورزی، اضطراب، افسردگی و فشار روانی در افراد نابینا و بینا. مجله روانشناسی، شماره ۹۳ و ۹۴.
- احمدی، احمد (۱۳۹۳). مقدمه‌ای بر مشاوره و روان‌درمانی. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- اکبری، مهرداد؛ پور اعتماد، حمیدرضا؛ و صالح صدق پور، بهرام (۱۳۹۷). تأثیر برنامه مداخله‌ای آموزشی جرات‌ورزی، حل مسئله و حرمت خود بر هوش هیجانی. فصلنامه روان‌شناسی کاربردی، سال ۴، شماره ۱.
- امیر حسینی، خسرو (۱۳۸۷). مهارت‌های اساسی زندگی سالم. نشر عارف کامل، تهران: چاپ چهارم. امیری، م و همکاران (۱۳۹۰). بررسی وضعیت فرسودگی شغلی در میان کارکنان بانک و ارائه راهکارهای بهبود وضعیت آن. مجله مدیریت بازرگانی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، دوره ۳، شماره ۷.
- باستانی، قادر (۱۳۹۵). اصول و تکنیک‌های برقراری ارتباط مؤثر با دیگران. نشر ققنوس، تهران.
- براهنی، محمدنقی. و همکاران. (۱۳۹۵). واژه‌نامه‌ی روانشناسی و زمینه‌های وابسته. تهران: فرهنگ معاصر. بولتون، رابرت؛ روانشناسی روابط انسانی (مهارت‌های مردمی)، ترجمه حمیدرضا سهرابی (۱۳۹۸)، تهران: انتشارات رشد، چاپ چهارم.
- پاشا، فروغ (۱۳۹۰). مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان و این ده شغلی. مجله رشد آموزش علوم اجتماعی. شماره ۴، دوره ۱۴. پور افکاری، نصرت‌الله (۱۳۹۵). فرهنگ جامع روانشناسی - روان‌پزشکی. نشر فرهنگ معاصر، تهران: چاپ ششم.
- ترکمن ملایری، مهدی (۱۳۹۶). بررسی تأثیر مشاوره گروهی جرات‌ورزی بر کاهش پرخاشگری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر شهرستان شیراز. شیراز: دانشگاه آزاد ارسنجان.
- تقی‌پور ظهیر، علی (۱۳۹۲). مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی آموزشی و درسی. تهران: نشر آگاه.
- جوادی پور، محمد (۱۳۹۲). بررسی نحوه تألیف کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیل بر اساس تکنیک ویلیام رومی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه، علامه طباطبایی، دانشکده علوم تربیتی
- حاجی حسنی، مهرداد. (۱۳۹۱). اثربخشی گشتالت درمانی و درمان شناختی- رفتاری بر میزان ابراز وجود. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- حسین زاده، علی (۱۳۹۷). همسران سازگار: راهکارهای سازگاری. انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه‌الله، قم: چاپ هفتم.
- حسنوند عموزاده، مهدی (۱۳۹۱). بررسی رابطه‌ی کمرویی، عزت نفس، خودکارآمدی و جرات‌ورزی با اضطراب اجتماعی. نشریه روانشناسی اجتماعی (یافته‌های نو در روان‌شناسی)، پاییز ۱۳۹۱، دوره ۷، شماره ۲۴، صفحه ۳۵ تا ۵۶.
- حسینی نسب، داوود (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتب درسی فارسی و ریاضی دوره ابتدایی، طرح تحقیقاتی آموزش و پرورش، استان آذربایجان شرقی.

- حیدرپور، سوزان؛ دوکانه ایفرد، فریده و بهاری، سیفالله. (۱۳۸۷). تأثیر آموزش مهارت‌های برقراری ارتباط مؤثر بر افزایش عزت نفس و کاهش کم رویی معلولان جسمی- حرکتی استان تهران. فصلنامه اندیشه‌های تازه در علوم تربیتی، شماره ۴، صفحه ۴۱-۵۲.
- خدابخشی کولایی، آناهیتا و همکاران (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های جرأت ورز یبر فاکتورهای مرتبط با بهداشت روانی دانش آموزان. نشریه روان پرستاری، دوره ۱، جلد ۱ شماره ۴: ۷۴.
- خضری، غلامرضا (۱۳۹۲). بررسی نحوه تألیف کتاب دانش اجتماعی پایه اول ابتدایی نظام جدید، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- دادجو، ز. (۱۳۷۶). علل مؤثر بر پیدایش اضطراب مدرسه و اثربخشی پسیکودرام در درمان آن. پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی. تهران. دانشگاه علامه طباطبائی
- دلاور، علی. (۱۳۹۵). روش‌های تحقیق در روان شناسی و علوم تربیتی. تهران: دانشگاه پیام نور.
- ده بزرگی، غلامرضا (۱۳۹۸). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی در سازگاری بیماران اسکیزوفرنی، پایان نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روان پزشکی تهران.
- رشید زاده، عبدالله؛ فتحی اذر، اسکند؛ هاشمی، تورج. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر آموزش ابراز وجود بر مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش آموزان دختر مقاطع پیش دانشگاهی. دانشگاه تبریز
- Chen, H., Wang, Q, & Chen, X. (2011). School achievement and social behaviors: A cross-lagged regression analysis. *Acta Psychological Sinica*, 33(6), 532-536.
- Cui Lvtan (2015). Education: cultures and societies, Yamani Doozi Sorkhabi, Mohammad, trans. Tehran, Publications: Shahid Beheshti University.
- Deluty, R. (1981). Adaptiveness of Aggressive, Assertive, and Submissive Behavior for children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 10, 155-159.
- Elksnin, L.K, Elksnin, N. (2015). Teaching Social Skills to Students with Learning and Behavior Problems, *Intervention in School and Clinic*, 33 (3): 131-140.
- Elliott, S. N. & Gresham, F. M. (2010). Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17.
- Green, D; & Yeo, p. (1981). Attitude change and social skills Training: Potential techniques. *Behavioral Psychotherapy*. 10, 79-86.
- Gresham, F.M., & Elliott, S.N. (1987). The relationship between adaptive behavior and social skills: Issues in definition and assessment. *Journal of Special Education*, 21, 1, 167-181
- Griffiths, Martin and others (2008), *International Relations: The Key Concepts*. London and New York: Routledge.
- Hargie, O. Saunders, C. Dickson, D. (2015). *Social Skills in Interpersonal Communication: Third Edition*. London, Rutledge publication
- Lang & jacobski, Granger, B., Debray, Q, & Ducroix, C. (2009). Cognitive and emotional approach to assertive ness. *Encephale*, 25(4), 353-357.
- Liberman (2013). *Social Skill Training*, press pergaman. Lin, Y. Shiah Y and et al. 2008. Evaluation of an assertiveness training program on nursing and medical students' assertiveness, self-esteem and interpersonal communication satisfaction. *Nurse education today*. 24(8): 656-665.
- Lizarage, L. S. Ugarit, D. Gradelle, Elawar, M. & Iriarte, D. B. T. (2013). Eahancement of self-regulation, assertiveness, and empathy. *Learning and Instruction*. 13, 423-439.

Lounsbury, j.; Loveland, j.; sundstrom, E.; Gibson, L.; & Drost, A Hamrick, F (2013). An Investigation of Personality Traits in Relation to career satisfaction. Journal of Career Assessment, 11,287-308. Otler SB. Assertive training. New York: Research Press.

Rapee, M, Thompson, s. (2008). The effect of situational structure on the social performance of socially anxious and nonanxious participants, Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry, 33 (2): 91-102.